

Branko Metzger Šober
Umjetnička akademija, Rijeka

Ivan Rendić u Voloskom

16. 11. 2009.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Ključne riječi: Ivan Rendić, crkva sv. Roka, oltar sv. Roka i sv. Sebastijana, župna crkva sv. Ane, oltar sv. Ane, kapela Srca Isusova, dr. Andrija Stanger

Key Words: Ivan Rendić, church of St. Roch, altar of St. Roch and St. Sebastian, church of St. Ana, altair of St. Ana, dr. Andrija Stanger

Ovim prilogom javnost se upoznaje s okolnostima u kojima je u Voloskom sazrijevala ideja o gradnji nove župne crkve sv. Ane. Gradnjom crkve stekli su se uvjeti da se pozove Ivan Rendić, na kojeg se i ovaj rad odnosi, kako bi izvršio unutrašnje uređenje crkve. Rendić je u nekoliko navrata boravio i radio u Voloskome. Sudjelovao je pri obnovi crkve sv. Roka i izradi njenog glavnog oltara, obnovi glavnog oltara crkve sv. Ane i pri gradnji kapele Srca Isusova podignutoj kao zavjet sestrijskoj zajednici Milosrdnih sestara sv. Vinka Paulskog iz Graza u Voloskom i izradi poprsja dr. Andrije Stangera, tadašnjeg prvog hrvatskog načelnika Opatije.

Volosko, malo ribarsko naselje, amfiteatralno i terasasto podignuto oko luke nekadašnje »Kastavske gosposiije« spada u povijesne gradiće Kvarnera. U povijesnom razvoju Voloskoga¹ i njegovu stjecanju današnjeg izgleda dogoditi će se velika prekretnica u drugoj polovini 19. stoljeća.² To su godine tijekom kojih je veliki priliv kapitala omogućio gradnju prvih hotela, čime je potaknut razvoj turizma kao nove grane djelatnosti liburnijskog kraja.³ Osim velikih poduzeća koja su tako ulagala u budućnost i svoj prosperitet, pojavili su se i brojni privatni ulagači koji su vlastitim sredstvima otkupljivali, preprodavali i gradili građevine povezane s turizmom i stanogradnjom na istom području.⁴ Barun i barunica Reyer veliki dio novca koji je bio zaraden špekulacijskim poslovima oko nekretnina, ulagali su i u karitativne svrhe u Voloskom. Tako je barunica Irene von Reyer bila zaslužna za osnivanje Privatne škole za djevojčice, a njezin muž za izgradnju školske zgrade pokraj župne crkve na zemljištu, koji je otkupio od tadašnjeg župnika Vjekoslava Kranjeca i udovice Marije Varljen.⁵

Kako bi Privatna škola za djevojčice mogla funkcionirati, barunica Reyer pozvala je časte sestre reda Milosrdnih sestara sv. Vinka Paulskog iz Graza da ju vode. Početkom listopada 1883. Volosko je posjetila provincijalna predstojnica Leopoldina Brandis kako bi razgledala prostorije za sestrijsku zajednicu u nastajanju. Godine 1884. osnovan

je njihov Zavod u Voloskom, kojeg je financirala matična kongregacija u Grazu uz dobrovoljne priloge i milodare donatora. Uglavnom su to bile bogate gospođe koje su živjele u raskošnim opatijskim vilama, koje su znale tijekom velikih blagdana i praznika pohoditi internat, odlaziti tamo na razonodu. Po dolasku sestara počela je jednorazredna nastava koja se s vremenom razvila u četverorazrednu pučku školu s internatom i radionicom za ručne radove. Prva joj je predstojnica bila Ema Gagylaki, podrijetlom iz Italije. Sestre na Voloskom pripadale su raznim narodnostima. Bile su skromne, radišne i veoma cijenjene kod lokalnog stanovništva. No, prije Prvog svjetskog rata kako su počele napuštati sanatorij za svećenike u Iki, sestra Johana Rockel koja je tada vodila provinciju odlučila je ukinuti ustanovu u Voloskome. Tadašnji župnik Vinko Zamlić⁶ zavjetovao se sestrama da će kapelu Srca Isusova dozidati župnoj crkvi sv. Ane kako bi ih zadržao u Voloskome.

Zbog narasle populacije Voloskoga izazvane naglim gospodarskim razvojem i u novim uvjetima u kojima se crkva u Voloskome odvojila od župe sv. Jelene u Kastvu, javila se potreba da se sagradi nova crkva sv. Ane. Sazrela je ideja o gradnji velike crkve u Voloskom, u tada omiljenom tipu gradske propovjedničke jednobrodne crkve. Župna crkva sv. Ane započela se graditi 1846. godine zahvaljujući novčanim sredstvima sakupljenim od župljana i velikim zala-

Izgled kapele Srca Isusova danas / The chapel of the Sacred Heart today

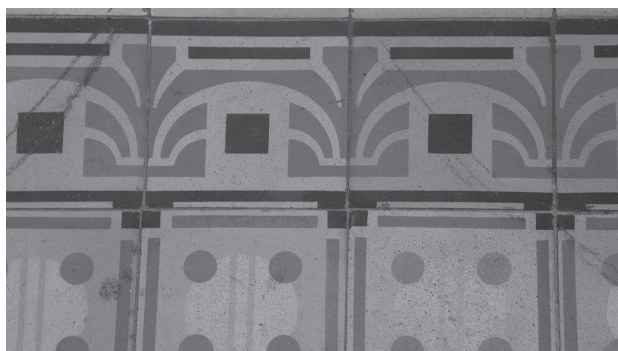
Kapela Srca Isusova, »Svijet«, 21. 7. 1928. / Chapel of the Sacred Heart, »Svijet«, 21 July 1928

ganjem tadašnjeg prvog vološkanskog kapelana, kasnijeg župnika Adama Rumplera. Dr. Vinko Zamlić koji je 1887. godine naslijedio velečasnog Vjekoslava Kranjca⁷ svojim se dobrim vezama pobrinuo da dovrši unutrašnjost nove crkve.

U naumu da ostvari svoj zavjet, velečasni Zamlić povjerio je kiparu Ivanu Rendiću izradu kapele Srca Isusova. Kapela je sagrađena na lijevoj strani postojećeg korpusa crkve od ulaza 60-tak godina nakon što je crkva završena 1850. godine. Kako je Zamlić umro 1906. godine pretpostavlja se da je oporučno ostavio zavjet o gradnji kapele svom nasljedniku Hadrijanu Brumenu.⁸ Kapela i način na koji je komponiran svaki njezin dio, pa i crkveno posuđe, upućuju na Rendićev novi osobni stil.⁹

Rendićeva veza s Voloskom započela je zahvaljujući prijateljstvu s Andrijom Stangerom.¹⁰ Uz pomoć svog prijatelja, Rendić je dobio priliku da sudjeluje u urbanom preoblikovanju Voloskoga koje je bilo potaknuto gospodarskim razvojem. U to su se ime potraživali novi umjetnici, arhitekti koji su u njemu ostavili pečat svog stvaralaštva. Rendić je i u Rijeci u dugom i plodnom razdoblju od 1882–1883.¹¹ do

Detalji kapele Srca Isusova / Details of the chapel of the Sacred Heart

1915. godine¹² stvarao mauzoleje i nadgrobnne spomenike riječkim uglednicima.

Rendić se odlučio oblikovati kapelu samo s liturgijski najnužnijim elementima. Na prilazu kapele nalazi se oltarna pregrada od mramora s dvojnim vratašcima od kovanoga željeza. Vratašca su ukrašena jednostavnim stiliziranim strijelama s floralnim i geometrijskim motivima. Gornji dio oltarne pregrade je na svakoj strani podignut na četiri stupića, a prema vratašcima oltarna pregrada završava malim polustupom na kojem se nalazi izdužen reljefni motiv koji prenosi i na zidove kapele. Pod kapele je popločan pločicama od kamenine, sive i crne boje stiliziranih listova koji obrublju pod kapele. Središnji dio pada čine pločice s motivima kružnica bijele i sive boje razdijeljenim u četvor-na polja. Pod je izazivao čuđenje, a možda i negodovanje ondašnjih vjernika, budući da za pod, dotada, nije korišten uvriježeni materijal za podove – mramor. Bio je to novi način pokrivanja poda koji jasno otkriva novo stilsko razdoblje s početka 20. stoljeća.

U središtu kapele nalazi se oltar. Rendić je od tradicionalnog oltara za ovo eliminirao gotovo sve elemente, ostavivši one liturgijski najnužnije. Oltar se nalazi na podestu od tri mramorna stepenika. Načinjen je u obliku stola koji podržavaju dva stupa. Stupovi imaju kapitele koji asociraju na glave žena iz Dalmatinske zagore ili onih iz Konavla. Zajedno s oblikom stupa nalikuju ženama u narodnim nošnjama, kao i stupići u oltarnoj pregradi, ali bez kapitela.¹³ Između stupova nalazi se mali ornamentirani antependij¹⁴ s motivom vinograda izvedenim u niskom reljefu. U središnjem dijelu iznad menze je tabernakul¹⁵ s metalnim bakrenim vratašcima ukrašenim viticama i motivom stiliziranog ljiljana. Iznad tabernakula ostvaren je tipičan polumjesec¹⁶ koji je dao osnovnu stilsku karakteristiku cijelom tabernakulu. Unutrašnjost mjeseca koja je omeđena izdignutim okvirom, ispunjena je mozaikom azurno plave i zlatne boje u pojasnicama s motivima cvijeća,¹⁷ te malim srcima i kružnicama u reljefu iznad metalnih vratašca tabernakula.

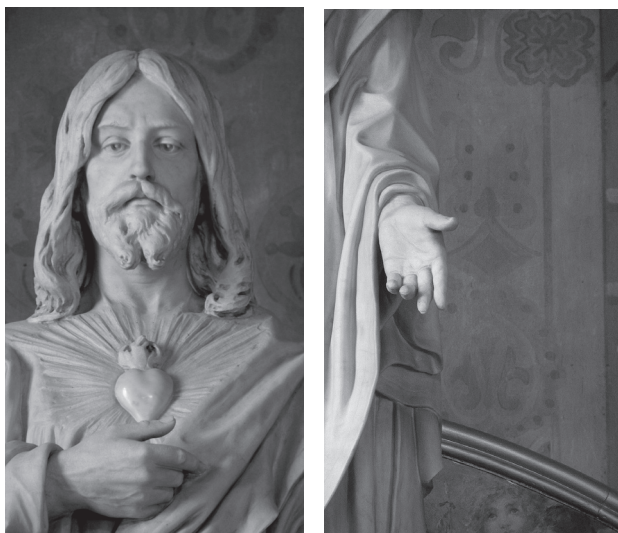
Na polumjesecu, koji je Rendić postavio iznad tabernakula, nalazi se kugla na kojoj stoji figura Isusa Krista. Figura Krista je, za razliku od cijele kapele u kojoj se osjeća novi duh u Rendićevu stvaralaštvu, vrlo realistično oblikovana. Zbog svog položaja i zbog plavo oslikanog svoda, čini nam se kao da lebdi u zraku. Odjeven je u tuniku, koju više ne modelira u naborima detaljno kao i prije, već zajedno s položajem ruku trupa teži k postizanju općeg cjelovitog i zaokruženog estetskog dojma. Ima ispruženu lijevu ruku otvorenog dlana i ispružena tri prsta što simbolizira Sveto Trojstvo. Desna ruka mu je savinuta u laktu i primiče ju prsima na kojima se nalazi srce s trnovom krunom, obasjano svjetlosnim zrakama. Visina skulpture je 180 cm.

Iza tabernakula, Rendić je načinio visoki ukošeni podest. Podest mu je poslužio kao držač za četiri trokraka svijećnjaka izvedena u mjedi, te kao baza za luk koji se nalazi iza Krista. Na mramorni luk u podlozi postavio je ulje na platnu koje je naslikao njegov sin Dunav Rendić.¹⁸ Luk je oslikan s po pet anđela u iluzionističkoj perspektivi koji se zrcalno prebacuje na lijevu i desnu stranu, poput duge. Anđeli su prikazani među oblacima, odjeveni u toge, kako prinose Kristu grančice cvijeća.¹⁹ Dunav Rendić je na platnu luka glavnog oltara kapele s desne strane ostavio signaturu s vrlo slabo čitljivom godinom koja bi nam mogla pomoći oko datacije podizanja kapele Srca Isusova: D. Rendić 190(?).

Iza oltara zidovi peterokutne kapele oslikani su ornamentima folklornih motiva s uporabom osnovnog elementa – polumjeseca koji se s oltara prebacuje i na zidove. Ono što znamo i što je zanimljivo jest činjenica da su sve radove oko oslikavanja kapele izveli sinovi Ivana Rendića – Dunav, a vjerojatno i Velebit.²⁰ Pozadina oltara oslikana je tako da svaka površina zida predstavlja jednu nišu. Vanjski rubovi

Detalji kapele Srca Isusova / Details of the chapel of the Sacred Heart

niše izvedeni su smeđom bojom kojom se stvara njezina iluzija postojanja. Boja počiva na oslikanom rubu niše u iluziji arhitektonskog okvira sačinjenog od utora, niskog reljefa, kružnica i linija koje se u gornjem dijelu zatvaraju polumjesecom. Unutarnji luk polumjeseca ispunjen je zlatnom bojom i girlandom stiliziranoga cvijeća, a unutrašnjost cijele niše stilizirana je floralnim motivima, vjerojatno preuzetim s nekog od narodnih tepiha ili tkanja. Pretpostavlja se da je slikarska dekoracija oltarnog luka i zidova kapele nastala po nacrtima Ivana Rendića. Cijela je ta slikarska dekoracija pomalo prenatrpana bogatstvom i raznovrsnošću ornamenata i, nažalost, odvlači pažnju od samog oltara umanjujući njegovu jedinstvenost. U kutovima zidno oslikanih površina nalaze se reljefni ukrasi nalik na pojasne kopče s narodnih nošnji. Na njima ponovo susrećemo umanjene motive plamenoga srca te motive stilizirana cvijeća i listova. Ukupna visina oltara je 385 cm, a širina 245 cm. Časne sestre mogle su se redovito vidjeti kako sjede u klupama ispred kapele do dolaska župnika Petra Brusića 1955. godine. Nakon 1955. godine počelo je oduzimanje njihove imovine od strane Narodnog odbora Rijeke.²¹ Ta kapela u posljednje vrijeme uglavnom služi kao mjesto za jaslice u vrijeme Božića i za Božji grob u Velikom tjednu.

Župna crkva sv. Ane u Voloskom građena je bez zastoja²² zahvaljujući financijskim sredstvima koja su redovito pristizala. Crkva se počela graditi u neobaroknom historiciističkom stilu 1846. po projektu arhitekta Hellmanna,²³ nastalom 30. 7. 1838. godine. Projekt za glavno pročelje rađen je u nekoliko prijedloga, a realiziran je onaj koji je najviše nalik projektu što ga je potpisao arhitekt Bachini,²⁴ nastao 30. ožujka 1844. godine. Glavnim pročeljem, nad ulaznim vratima, dominira lunetni prozor paladijanskog tipa. Sa svake strane pročelja nalaze se dva samostalna, simetrično oblikovana tornja natkrivena neobaroknim bakrenim kapama visine 36 metara. Vološčani za nju skromno kažu da je to najljepša crkva na Liburniji. Godine 1850. tršćansko-koparski biskup dr. Jernej Legat²⁵ obavio je obred posvete, o čemu nam govori kamena ploča postavljena nad ulaznim vratima. Tijekom sljedećih 36 godina unutrašnjost crkve polako je uređivao velečasni Vjekoslav Kranjec, koji je naslijedio dr. Adama Rumplera, premještenoga u Pazin. Velečasnog Kranjca naslijedio je monsignor dr. Vinko Zamlić, Kastavac, koji je dovršio unutrašnjost nove crkve, a izvedbu kiparskih djela za glavni oltar povjerio je Ivanu Rendiću. To upućuje na to da su prethodno ostvarene suradnje u vezi s izvedbom glavnih oltara crkve sv. Ane i crkve sv. Roka rezultirale povjerenjem u Ivana Rendića kao dostojnog izvršitelja njegova zavjeta datoga za izgradnju kapele Srca Isusova.

Ono što danas znamo i što je vidljivo jest to da se u unutrašnjosti crkve nalazi pet mramornih oltara.²⁶ Pronađeni nacrti i popratna dokumentacija nam pokazuje da se zbog financijskih poteškoća malo pričekalo s izvedbom glavnog

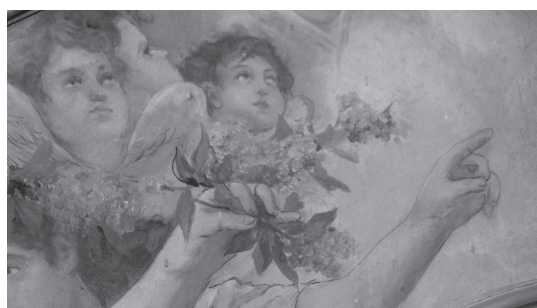
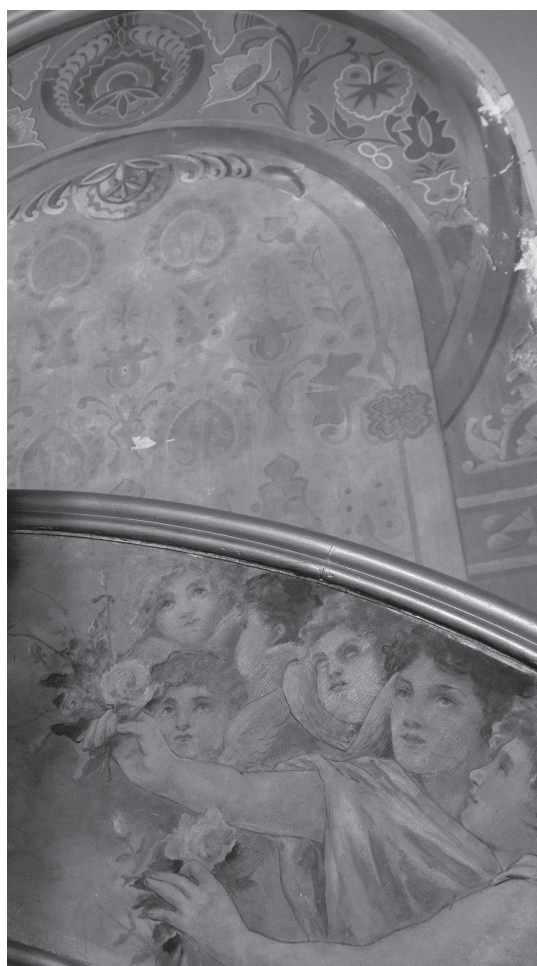
oltara. Nacrt za glavni oltar 1854. godine izradio je Pietro Palese iz Trsta,²⁷ a odobrila ga je Direkcija za javno graditeljstvo s glavnim inženjerom gradnje Francescom Lehnerom. U dokumentu se čita kako je crkvena administracija imala primjedbu na cijenu odobrenog izvođača,²⁸ kao i na kipara Giovannija Moscotta²⁹ kojem je povjerena narudžba izrade anđela za glavni oltar u mramoru iz Carrare.³⁰ Ista arhivska građa ukazuje da je prvotni oltar podignut po originalnom nacrtu Pietra Palesea u razdoblju do 1856. godine.

Arhitektica Tatjana Grce u svom članku³¹ i Josip Frković u knjizi *Crkve i župe Riječko-senjske nadbiskupije*³² pišu kako je glavni oltar u bijelom mramoru postavio poznati hrvatski kipar Ivan Rendić 1888. godine.³³ Danas, uspoređujući prvotni nacrt glavnog oltara i današnji oltar, možemo uočiti intervenciju na primjeru četiri kipa visine 145 cm: sv. Josipa, sv. Ivana Krstitelja, sv. Petra i sv. Pavla. Kipovi su izrađeni u bijelom mramoru iz Carrare postavljajući na nove mramorne postamente inkorporirane u tijelo glavnog oltara. Promjena se također zamjećuje i u zoni tabernakula koji je izjednačen po visini s lijeve i desne strane izmještanjem skulptura anđela u molitvi. Skulpture anđela postavljene su na viši nivo, uz preoblikovanu oltarnu kapeлицu ili tzv. *tronetto* u tradicionalnom stilu mletačkog baroka, bez ikakvih individualnih karakteristika. Vjerujem da se intervencija na oltaru desila u vrijeme kada je, kako je zabilježeno na poledini novog tabernakula, Adelaide del Maesti, rođena Minach, dragovoljno podigla tu kustodiju da bi obnovila spomen na svoje roditelje Josipa i Anu Mariju Minach,³⁴ godine Gospodnje 1888.³⁵

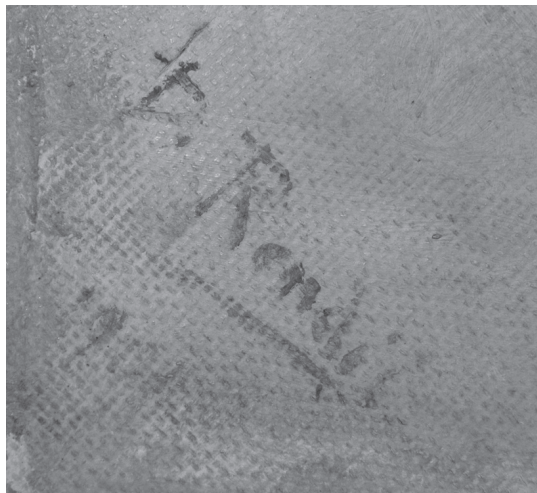
Kiparska ostvarenja, kao i oltar, nisu potpisana umjetnikovim potpisom. Uspoređujući skulpture po stilu i izvedbi sa skulpturama slične tematike nastalim do tada,³⁶ moglo bi se zaključiti da je riječ o djelima Ivana Rendića. Skulpture su izrađene krajnjom preciznošću, sa svakim pomno doradenim detaljem koji upućuje na poštivanje realnosti. Ono što zbunjuje, jest činjenica da mu ih njegov biograf, dr. Duško Kečkemet, ne pripisuje, kao i da se u dostupnoj arhivskoj građi ne nalaze podaci o istom.

Iza glavnog oltara nalazila se oltarna slika (292 x 200 cm) koja prikazuje sv. Anu, zaštitnicu župe, uz sv. Joakima i Djevicu Mariju.

Prilikom jednog od uređenja crkve, u vrijeme današnjeg župnika Josipa Šimca,³⁷ glavna oltarna pala premještena je na mjesto iznad oltara sv. Križa na desnoj strani ispred prezbiterija. Raspelo koje je nekada stajalo nad tim oltarom nalazi se na mjestu izmještene oltarne pale. Prilikom premještanja oltarne pale sv. Ane, a prema riječima Antonija Bellasicha,³⁸ uništena je drvena konzola na kojoj je oltarna pala stajala. Kako bi se stekli novi uvjeti za njezino postavljanje, stari oltar sv. Križa zamijenjen je novim, plićim oltarom. Njezino postavljanje na novo mjesto u punoj

Detalji kapele Srca Isusova / Details of the chapel of the Sacred Heart

Crkva sv. Ane u Voloskome (1846–1850.) / The church of St. Ana in Volosko (1846 – 1850)

Ah. Bacchini 30. ožujka 1844. / Bacchini 30 Mar 1844

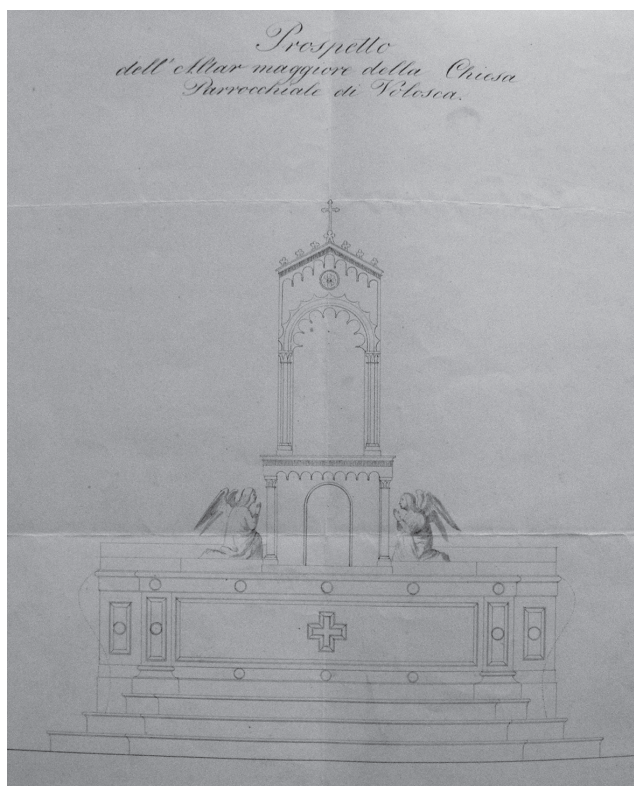

veličini u ovom slučaju je neprimjereno zato što je previsoka i samim tim nedovoljno čitljiva.

Vjerojatno je odlučeno da se oltarna pala skрати i tako ujednači s visinom nasuprotnog oltara Majke Božje od Zdravlja. Podrezivanje oltarne pale za oko 20 cm, po riječima Bellasicha, izveo je akademski slikar Viktor Snoj. Što se tiče te oltarne pale, ono što izaziva nedoumicu jest sljedeće. Goran Moravček u svojoj doktorskoj disertaciji³⁹ navodi kako je oltarna pala djelo župnika i slikara Ivana Baštijana,⁴⁰ a arh. Tatjana Grce u već spomenutom članku oltarnu palu pripisuje kiparu Ivanu Rendiću. Prema navedenome možemo zaključiti da je riječ o djelu ne baš prevelike likovne kvalitete, oslikanom brzim potezima, grubo nanesenom bojom tamne palete. Likovi su oslikani pomalo nevješto i nesigurno što bi moglo navoditi na to da je riječ o samoukom, a ne o izučenom slikaru. Dr. Duško Kečkemet je zapisao: »U istoj crkvi je na zidu iza glavnog oltara velika slika (cca 200 x 500 cm) s prikazom Sv. Ane na prijestolju sa svecima, koju je izradio Dunav Rendić uz pomoć brata Velebita (sig. D. Rendić).«⁴¹

Upravo ta njegova tvrdnja zbunjuje. Znamo da je dr. Duško Kečkemet počeo sakupljati građu za knjigu o Ivanu Rendiću 1946. godine. Građu je prikupljao do objavljivanja knjige o Ivanu Rendiću 1969. godine. To podrazumijeva da je mogao biti u crkvi sv. Ane i vidjeti palu u netaknutom

Projekt glavnog oltara crkve sv. Ane Pietra Palesea datiran 21. 7. 1854. / Project for the main altar by Pietro Palesi from 21 Jul 1854 in the church of St. Ana

Današnji izgled oltara crkve sv. Ane / The church of St. Ana today

Sv. Petar i sv. Josip / St. Peter and St. Joseph

Sv. Ivan Krstitelj i sv. Pavao / St. John the Baptist and St. Paul

i originalnom izdanju. U ovom se slučaju pitamo da li je riječ o istoj slici ili možda nekoj drugoj, jer njezina zapisana veličina i signatura upućuje na to.

S druge strane, kako je skraćivana oltarna pal, a tako i rezano mjesto gdje bi se mogao nalaziti potpis autora, teško je zaključiti. Vjerojatno je akademski slikar Viktor Snaj na sredini slike, u njezinom donjem dijelu, načinio potpis »Rendich 89«. Teško je povjerovati da bi Dunav Rendić, kao najstarije dijete Ivana Rendića, koji se rodio 1880. godine u Zagrebu, bio autor ove oltarne pale, jer je tada imao tek 9 godina.

Dostupna literatura ne potvrđuje da je oltarna pala djelo kipara Rendića, ali se autorima zaključak sam nametao jer je dobro poznato kako se Rendić isključivo zanimao za skulpturu. K tome glavni se oltar uvijek oblikovao kao cjelovita umjetnička interpretacija pa se logično nameće zaključak da ju Viktor Snaj (samoinicijativno?) potpisom pripisuje Ivanu Rendiću. No, Ivan Rendić do tada se na svim svojim djelima potpisivao kao RENDIĆ(C), pa stoga i potpis RENDICH umanjuje vjerodostojnost da je riječ o njemu.⁴²

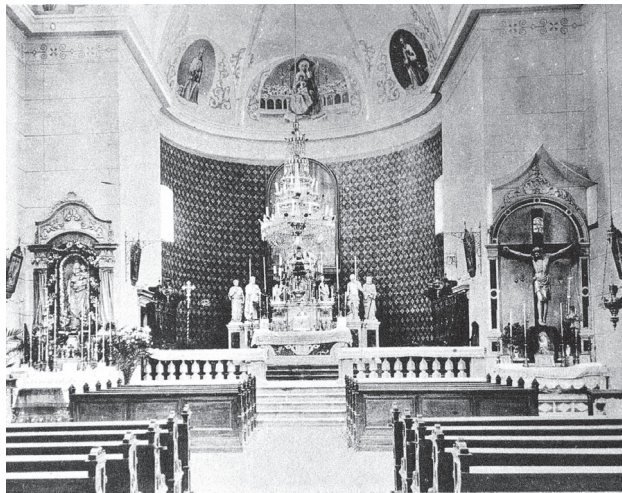
Već spominjana crkvice sv. Roka, nakon gradnje crkve sv. Ane, obnovljena je. Tijekom stoljeća pretrpjela je brojne pregradnje, a ona posljednja u razdoblju obnove od 1883. do 1888. godine izvedena je u kombinaciji raznih historičkih oblika.

»Naša sloga« je 1889. godine objavila kako je u vrijeme svečanosti sv. Roka, u obnovljenoj crkvi blagoslovljen oltar »po domaćem g. župniku«⁴³ što je izgrađen po nacrtima Ivana Rendića. Sveti blagoslov trebao je obaviti Andrija Šterk, kanonik kod sv. Justa u Trstu, no zbog bolesti »ne mogaše

Unutrašnjost crkve sv. Ane danas nakon obnove izvršene oko 1995. godine u vrijeme župnika Josipa Šimca (vrijeme župnikovanja 26. 7. 1977. do danas) / The interior of the church of St. Ana today, after the renovation done in 1995 during the tenure of office of Josip Šimac (from 26 Jul 1977 till today)

Unutrašnjost crkve sv. Ane u vrijeme župnika Hadrijana Brumena (vrijeme župnikovanja 1906 – 9. 6. 1938.) i Giovannija Bullesija (vrijeme župnikovanja 10. 7. 1938 – 26. 10. 1946.) / The interior of the church of St. Ana during the tenure of office of Hadrijan Brumen (from 1906 till 9 Jun 1938) and Giovanni Bullesi (from 10 Jul 1938 – 26 Oct 1946)

Unutrašnjost crkve sv. Ane u vrijeme župnika Antona Perkana (vrijeme župnikovanja 7. 2. 1947 – 1955.) i Petra Brusica (vrijeme župnikovanja 1955 – 26. 7. 1977.) / The interior of the church of St. Ana during the tenure of office of Anton Perkan (from 7 Feb 1947 till 1955) and Petar Brusic (from 1955 till 26 Jul 1977)

Oltarna pala sv. Ane atribuirana Rendiću / St. Ana altarpiece attributed to Rendić

zadovoljiti našoj vrućoj želji.« »Taj oltar jest pravi ures uređenoj crkvi, to služi na čast g.umjetnikom i našim vriednim Vološčakom, koji otvore uvijek rado kasu, kad se radi o tom, da se izvrši kakvo plemenito i bogoljubno djelo.«⁴⁴

Crkva u unutrašnjosti ima tri oltara.⁴⁵ Sva tri oltara povezana su a svecima koje su nekada štovali stanovnici Voloskoga, vjerujući da im pomažu u radu. To su sv. Josip kao zaštitnik stolara i sv. Nikola kao zaštitnik pomoraca.

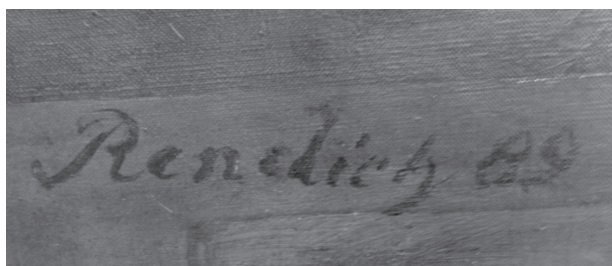
Glavni oltar vrlo je skromnih dimenzija. Izrađen je od nekoliko vrsta mramora u klasičnom slogu. Na njemu možemo uočiti da se u radu još oslanjao na pseudohistorijsku šablonu ne bi li postigao kompozicijsku cjelinu i stilsko jedinstvo. Na određenim dijelovima oltara poput stupića oltarne kapelice na kojoj se nalazi pala sv. Roka i sv. Sebastijana ili stupića na kojima se nalaze svijećnjaci oltara razvidna je njegova osobnost u izradi kapitela.

Osim što je bio autor, kako doznajemo, glavnog oltara u crkvi sv. Roka, vjerojatno ponovno po narudžbi župnika, nakon završetka obnove 1890. izradio je i postavio skulpturu sv. Roka⁴⁶ u niši na vanjskoj fasadi apside. Sv. Rok prikazan je u svećeničkom habitu, sa šeširom prebačenim preko leđa i sa štapom u ruci. O pojasu ima ovješenu tikvicu vode za psa. Jednom rukom podiže svoju halju pokazujući kužnu ranu na svom bedru. Ponajčešće se prikazuje sa svojim vjernim psom, pa tako i u ovom primjeru. Jednakom pažnjom, i to uvijek s punim poštivanjem realnosti, koje je

Oltarna pala sv. Ane s detaljem atribuirana Rendiću / St. Ana altarpiece attributed to Rendić, detail

Potpis Rendić (?) na oltarnoj pali sv. Ane / Rendić (?) signature on the St. Ana altarpiece

Oltar sv. Roka i sv. Sebastijana, 1888. / St. Roch and St. Sebastian altarpiece, 1888

duboko u njega usadio njegov firentinski učitelj i glasoviti naturalist Giovanni Dupree,⁴⁷ obradio je lice sveca. Svečevu odjeću modelirao je kroz točno i realno drapiranje, te kosu i attribute po kojem raspoznavamo o kome je riječ. Skulpturu je postavio na manjem okruglom postamentu jednostavnih stereotipnih linija u historicistički oblikovanoj niši.

Uspoređujući skulpturu sv. Roka sa skulpturama sv. Josipa, sv. Ivana Krstitelja, sv. Petra i sv. Pavla na glavnom oltaru crkve sv. Ane, vrijeme njihova postavljanja, način njihove izvedbe, dalo bi se još jednom zaključiti da su spomenute skulpture, vjerojatno, rad Ivana Rendića. Lirski i realno obrađeni likovi, koji kao da su zaleđeni u trenutku svojih priča, uvijek više oblikovani nego klesani, u za to predviđenim arhitektonskim okvirima, obrađeni su do najmanjih pojedinosti.

Iz privatne prepiske dr. Uliksa Stangera može se iščitati kako je »Rendić, kao obično bio u financijskoj nevolji. Držim

da ga je stric Andrić⁴⁸ preporučio župniku Zamliću i uticao na nj, da povjeri Rendiću izradu kapele i – po sinovima – obnovu freska oko glavnog oltara....«⁴⁹

Kako je dr. Andrija Stanger bio prvi hrvatski načelnik Opatije i Voloskoga, a ujedno i graditelj vološčanskog Općinskog doma,⁵⁰ želio je Općini ostaviti umjetnički rad znamenitoga hrvatskoga kipara, sebi u čast, a tako i potomcima. Njegova je skulptura trebala krasiti dvoranu u kojoj su se održavale sjednice općinskog vijeća. Danas ona krase fasadu iste zgrade za čije je podizanje zaslužan dr. Stanger, a u kojoj se nalazi Uprava grada Opatije i Ured gradonačelnika. To nije bilo prvo ostvarenje u odnosu Rendić–Stanger. U vrijeme dok je Ivan Rendić bio na početku svoje karijere, Andrija Stanger bio je advokatski kandidat. Tih ranih 80-ih godina Rendić je Stangeru izradio reljefnu plastiku u ovalu koja se, kako spominje u jednom pismu njegov nećak dr. Uliks Stanger, nalazi kod nekog od stričevih baštinika.⁵¹

Sukladno važnoj dužnosti koju je dr. Stanger obnašao u svom životu, prikazan je kao osoba zaokupljena mislima nad spisima koje je upravo čitao. Taj osjećaj zaokupljenosti Rendić je potencirao njegovim pogledom u daljinu, licem punim napetosti te desnom rukom u kojoj drži naočale netom skinute s lica. Poza upućuje na čovjeka koji razmišlja o onome što je upravo pročitao. Poprsje je načinjeno tako da je obilježeno krajnjim verizmom, koji karakterizira oblikovanje Rendićeve portretne plastike. Kako znamo da je u ovom slučaju riječ i o njegovu prijatelju, vjerujemo da je u broncu vjerno prenesen karakter portretirane osobe.

I upravo tom njegovom vezom s dr. Andrijom Stangerom možda bismo mogli i datirati gradnju kapele Srca Isusova. Dr. Uliks Stanger u već spomenutom pismu govori kako je »najbolje obavješten o stvari, jer sam u vrijeme kad je Rendić izrađivao poprsje bio svaki dan u njegovom društvu..... Za Rendića je u pitanju bila zarada i zaposlenje u vremenu koje mu je ostajalo slobodno od nadziranja radova u crkvi (...).«⁵² Duško Kečkemet navodi kako je poprsje, vjerojatno kao gipsani model smeđe patiniran⁵³ izložen na izložbi u Splitu 1908.⁵⁴ Iz navedenog proizlazi da je Rendić kapelu Srca Isusova radio oko 1908. godine. Nažalost, vjerodostojnijih dokumenata, nacрта, prepiske u svezi s gradnjom kapele Srca Isusova, u dostupnim arhivima nije bilo moguće pronaći.

Ako bismo se zadržali na ovom podneblju i ponovo se osvrnuli na Volosko i na ono najvrednije što je Rendić u tragu ostavio u tom malom kvarnerskom mjestu ponad Mandrača, morali bismo se ponovno vratiti na kapelu Srca Isusova. Daina Glavočić piše da je kapela jedan od njegovih najambicioznijih projekata koji je ostvaren na ovom području i da je to pravi »dragulj secesijskog gesamt-kunstwerka«. ⁵⁵ Kako je kapela Srca Isusova mjesto istinske secesije, osobito je zanimljiva jer na području Kvarnera secesija nije previše zadirala u crkvene unutarnje prostore. Osim toga, nikako ne smijemo zaboraviti da je Rendić nakon perioda

koji je obilježen monumentalnom skulpturom izvedenom kao samostojeća plastika ili plastika unutar postojećega arhitektonskog okvira (kapele, baldahina) krenuo prema novoj fazi specifičnoga likovnog jezika, temeljeći ga na folklornoj baštini.

Dr. Ante Tresić Pavičić⁵⁶ promišljajući o novome u kiparstvu ističe Ivana Rendića kao kipara i arhitekta koji je, za razliku od drugih, vješto ostvario spoj arhitekture i arhitektonskog okvira u koji je postavljao svoju skulpturu. Tako je stvoren jedinstveni sklad koji je reprezentativan u njegovim sagrađenim mauzolejima. Ujedno ga spominje i u kontekstu stvaranja novog stila toliko svojstvena samo njemu, nazivajući ga »hrvatskim arhitektonskim stilom«.⁵⁷ Elemente za stvaranje tog stila Rendić je pronalazio proučavajući ukus narodne estetike nastale na mnogim uporabnim predmetima (guslama, tikvama, bukarama, maramama, preslicama,...) koje je idealizirane i uljepšane prenosio u svoju arhitekturu.⁵⁸ U stvaranju i realizaciji njegove ideje sudjelovao je i njegov sin Dunav, koji bi na svojim putovanjima po ondašnjim geografskim prostorima⁵⁹ skicirao motive narodne umjetnosti koje su mu pored vlastitih skica poslužile u daljnjem stvaralaštvu.

Rendić je svojim »novim stilom« odbacio povijesne stilove koje je do tada slijedio i primjenjivao. To se počelo događati u vrijeme kada se pojavio novi pokret (secesija) u Europi. Pokret je težio odbacivanju primjene povijesnih stilova i stvaranju novog originalnog stila.

Poput secesije koja je pokatkad poradi dekorativnosti zanemarivala funkcionalnost i prostornu kompoziciju, tako je i Rendić svojim novim stilom zanemario funkcionalizam dajući prednost površinskoj dekorativnosti. Dekoracija koja je oblikovana slobodno i individualno postala je najistaknutiji element prostora na kojem je radio, za razliku od onih funkcionalnih dijelova poput stupova i lukova koji će se pretvoriti u dekorativne elemente. Njegova mašta u interpretaciji ornamenata bujna je i nemirna. Na osnovi crteža i mnogih skica Rendić je stvorio nove, vlastite, originalne interpretacije narodnih, etnografskih motiva koje je ostvarivao u svim materijalima koje je upotrebljavao u svom radu (kamen, kovana ograda, mozaik). Ma koliko god da se Rendić opirao novim idejama i smjernicama koje je nosila secesija, njegovo novo razdoblje stvaralaštva to demantira.

Motive je pretakao iz jednoga u drugi prelazeći iz lista u cvijet, od marame do prenesene narodne nošnje ili tepiha, poput onih koje možemo pratiti u kapeli Srca Isusova. Nigdje do tada, a niti nakon nje, nije to ponovio.

Za razliku od njegovih nadgrobnih spomenika na riječkim grobljima Kozala i Trsat nastalim u okvirno istom vremenskom periodu na čijoj arhitekturi i plastici možemo vidjeti obilje novih ornamenata, oltar kapele Srca Isusova znači njihovu suprotnost. U bjelini i jednostavnosti, inter-

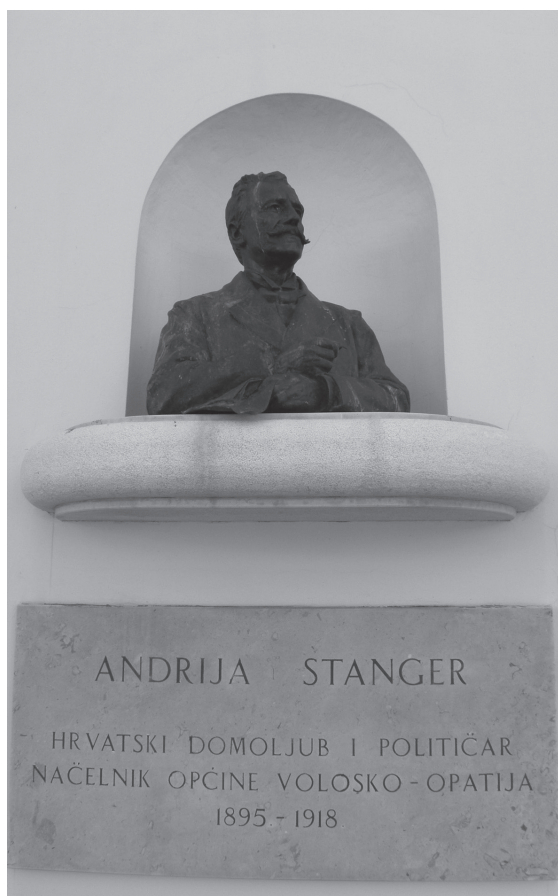

Sv. Rok u niši apsida, 1890. / St. Roch in the altar niche, 1890

pretaciji oltara koji je sveo na najosnovnije liturgijske elemente, prometnuo je Isusa u ono božanstveno što nema doticaja sa zemljom.

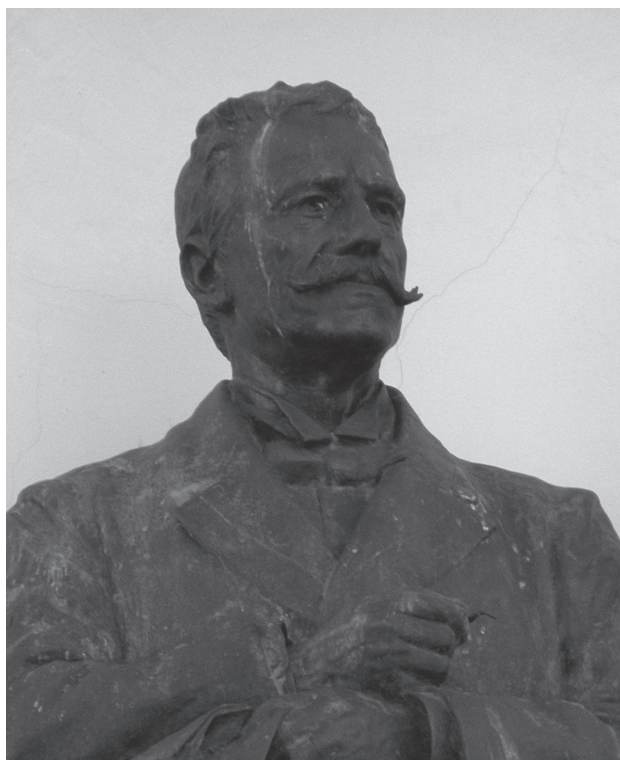
Pod plavim svodom kapele, zidovi koji su oslikani floralnim motivima preuzetim s narodnih nošnji koje je interpretirao novim jezikom, iznad dúge od anđela nalazi se Isus Krist. Pozadina iza oltara ispunjena je preobilnim slikanim ukrasima i detaljima nastalim vjerojatno u želji da oku pruži što više. Stoga bi možda ta kapela mogla poslužiti kao primjer spoja sakralnoga i svjetovnoga što nam je Rendić dao svojim »novim stilom«. Postavio je Isusa u prostoru reinterpretiranih etnografskih motiva s prostora u kojem je živio i iz kojeg je potekao. Izrazio je tako novi duh i svijest o nacionalnoj pripadnosti koju je oživjela secesija.⁶⁰

Zbog načina na koji ju je interpretirao, trebalo bi obratiti pozornost na to zaboravljeno djelo i dati mu mjesto koje

Spomenik Andriji Štangeru / Andrija Štanger's bust

Detalj poprsja Andrije Štanger / Detail of Andrija Štanger's bust

zaslužuje, mjesto jednog od najboljih i najobuhvatnijih ostvarenja unutar crkvenog prostora. No, kako vrlo često nismo svjesni mnogih kulturno-povijesnih vrijednosti koje nas okružuju, tako možda nismo bili svjesni ni njegove.⁶¹ U tišini interijera crkve sv. Ane, zaboravu i devastaciji prepušteno je njegovo majstorsko djelo. Vrijeme je već učinilo svoje i ostavilo neizbrisive tragove razaranja prouzročene ljudskom nebrigom. Opasnost da Rendićeva djela ostanu samo uspomena u sjećanjima onih koji su imali sreću živjeti u razdoblju kada ih vrijeme u potpunosti nije uništilo, govori o potrebi da se njegovo djelo otrgne nemaru i zaboravu. Ovaj rad je pokušaj da se umjetnost i stvaralaštvo Ivana Rendića u Voloskom otrgne prošlosti i vrati u našu sadašnjost.

BILJEŠKE

1 Volosko se počelo razvijati sredinom 16. stoljeća kao malo ribarsko naselje bez većeg značaja; postupno je građeno uz lučicu zvanu Mandrač. Prvi je put Volosko spomenuto u bilježničkoj knjizi riječkog kancelara 1543. i 1544. godine, kada su riječki notari bilježili ime naselja, potom u prijepisu oporuke Rocca Zavidicha, ranije Gregorija, s nadnevkom 11. 7. 1570. godine u vezi s gradnjom crkvice sv. Roka. Tijekom 18. i 19. stoljeća Volosko se gospodarski razvijalo. Lučica je počela služiti kao uvozna-izvozna točka robnog i putničkog promet »kastavske gosposije« u smjeru mora. Legenda govori kako su u blizini portića Mandrač postojale štale u kojima su noćivali volovi koji su služili za vuču pristigle robe s obale na Kastavštinu. I upravo po tim volovima Volosko je dobilo svoje ime.

2 Gradnjom državne ceste 1843. godine, koja je spajala Rijeku s Pulom, stvoreni su novi i bolji uvjeti za Volosko koje se kao mjesto počelo brže razvijati. Oko Mandrača zidane su nove kuće u primorskom stilu sa skladištima u prizemlju zbog robne razmjene, s fasadama okrenutim krivudavim i uskim uličicama koje se slijevaju prema moru, na terasama sa cisternama i malim vrtovima. Tako je stvorena urbanistička cjelina, koja nam je poznata do dan-danas. Bogate i reprezentativne kapetanske kuće građene su oko nove ceste, uz nekadašnju glavnu ulicu Voloskog (današnju Štangerovu ulicu), u nastavku Ulice Maršala Tita te ispred župne crkve sv. Ane. Stvorena je nova naseobina mornara i ribara, kapetana i brodovlasnika, istaknutih članova zajednice koja se obnavljala i pomlađivala.

3 Julius Schüller na dužnosti generalnog direktora Južnih željeznica prepoznao je klimatsku i prirodnu vrijednost Opatije i ljepote opatijskog zaleđa, te je uvidio da bi investicija u hotele imala unprijed dobre izgleda, pa je 1884. otvoren Hotel Quarnero, 1885. Hotel Kronprinzessin Stephanie...

4 Turističkim razvojem Opatije, Volosko su počeli nastanjivati novi stanovnici pridošli iz Austrije, Furlanije, Slovenije i tako mu davali biljeg kozmopolitskoga gradića. Kako su stvoreni uvjeti za bolji i brži razvoj Voloskog, 1848. godine Volosko je postalo samostalna općina, a postepeno i centar administrativnog i kulturnog života. Volosko se, postavši samostalnom župom, administrativno odvojilo od Kastva, u čijem je sastavu bilo od utemeljenja župe sv. Jelene Križarice 1791. godine.

5 BORIS ZAKOŠEK, *Barun Franz Reyer i osnivanje privatne škole za djevojčice u Voloskom 1884. godine*, u: »Časopis za povijest

Zapadne Hrvatske«, II i III./2 i 3, Rijeka, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci, 2007–2008, 97.

6 Istarski preporoditelj. Rođen 20. 1. 1847. godine u Matuljima, zaređen 1871. godine. Bio je župnik u Veprincu, a potom u Voloskom. Izabran je za zastupnika u Istarskom saboru 1883–1888, kada je na prvom zasjedanju Matko Laginja prvi put govorio hrvatskim jezikom, što je i sam učinio u nekoliko navrata. Bio je imenovan članom Pokrajinskog školskog vijeća za Istru, sa sjedištem u Trstu, te se u Istarskom saboru zauzimao za bolje uvjete rada u istarskom školstvu. Umro je na Voloskom 29.10.1906. (BOŽO MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II /1883.-1947./, Pazin, 1973, 311).

7 Godine 1868. sagradio groblje na Voloskom, a do tada groblje nije postojalo. Do gradnje groblja Vološčani su pokapani na Puntici (danas Umjetnički paviljon Juraj Šporer i parkić ispred paviljona) prvom opatijskom groblju u blizini crkve i samostana sv. Jakova. Mrtve su brodicama prevozili do opatijskog groblja, i to u procesiji koju bi činilo nekoliko brodica. Na prvoj brodici bio je križ, svećenik i ministrant, na drugoj brodici lijes i uža rodbina, a za njima ožalošćeni rođaci i ini u ostalim brodicama.

8 Hadrijan Brumen, svećenik rođen kod Matulja u Jušićima 6. ožujka 1880. godine. Zaređen je za svećenika 1903. godine. Od 1906. do 1938. godine bio je vološčanski župnik i dekan, te riječki kanonik.

9 ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ (književnik, političar i diplomat), promišljajući o novome u kiparstvu pisao je i o Ivanu Rendiću (*Novi stil*, »Novi list«, Rijeka, 28. 10. 1904.).

10 Dr. Andrija Stanger (1853–1934.) odvjetnik, 1895. godine postao je prvim opatijskim gradonačelnikom. Na toj dužnosti bio je do 1918. godine, kada su ga smijenili Talijani. Uveo je u javnu općinsku službu hrvatski jezik. Zalagao se za uređenje bolnice, a bio je i među osnivačima male realne gimnazije 1909. godine. Umro je u Voloskome, gdje je i pokopan.

11 Mauzolej Gorup ubraja se u monumentalne grobnice na Kozali i ujedno je to njegovo prvo ostvarenje u Rijeci. Realizacija mauzoleja Gorup otvorila mu je put gradnji mnogih kasnijih nadgrobnih spomenika riječkih i opatijskih uglednika s manjim i većim prekidima (HR-DARi, JU-51, kut.87, 67/1882.). Mauzolej se sastoji od dva dijela (to će obilježje postati njegova prepoznatljivost kod gotovo svih mauzoleja koje je gradio na ovom području), i to od kripte koja je poluukopana bočnim nišama za lijesove, a na čijoj je gornjoj ploči sagrađena kapela, četvrtastog oblika s oltarom i kupolom. Kripta je sagrađena od bijeloga creskoga kamena i lateralnih paretu od mramora iz Carrare. Fasada kapele podignuta je na visokoj platformi kojoj se prilazi stepenicama sagrađenim od creskog mramora i zelenog mramora iz Prata. Ona nosi karakteristike bizantskog, a i romaničkog stila koje odaju dva stupa (načinjena od crvenog mramora iz Verone) i njihovi kapiteli, te vodoravno izmjenjivanje tamnih i svijetlih redova u donjem dijelu građevine. Na prednjoj fasadi, u njenom gornjem dijelu, nalaze se u reljefu izrađeni simboli četvorice evanđelista ispod kojih se mogu čitati hrvatski citati iz njihovih evanđelja. Prolazeći ispod luka podržavanog stupovima, ulazi se u grobnu kapelu koja je natkrivena kupolom. Kupola je izrađena od armiranoga stakla užljebljenog u željeznu konstrukciju. Podignuta je na tamburu koji je unutar kapele ukrašen vijencem od zvijezda. Unutrašnjost kapele obložena je mozaikom zlatne boje, a onaj dekorativni, u obliku trake, prati formu luka niše u kojoj se nalazi veliki Rendićev reljef. Pišući o Gorupovu mauzoleju, La Bilancia iznosi kako se u tronhama nalaze freske četiri glave anđela oslikanih rukom riječkog slikara i dekoratera Giovannija

Fumija (...*ai quattro lati di quattro teste d'angelo, il tutto in affresco e di perfetta intuonazione col complesso del monumento, è opera del nostro bravo pittore sig. Giovanni Fumi. – Monumento Gorup, »La Bilancia«, Fiume, 31.10.1884.*) Danas ih pronalazimo izvedene u mozaiku jednako tako vjerno i vješto načinjene kao da su slikani rukom. Na zidu nasuprot ulaznim vratima nalazi se reljef koji je Rendić postavio. Općehvaljen kao najbolje njegovo dotadašnje djelo, kao djelo kojim je pokazao koliko je daleko otišao u plastici umjetnosti Fidije i Praksitela. Visokim reljefom u kojem je pokušao narativno opisati događaj koji je zadesio obitelj Gorup, stvario je obiteljsku žanr-scenu u kojoj se obitelj oprašta od majke i supruga (prve žene Josipa Gorupa, Anne rođ. Pergoffer (1843–1881.)), u donjem dijelu, a u gornjem postavio je vrlo nepreglednu scenu u kojoj dva anđela odnose majku. U pozadini alegorijske kompozicije izveo je morski pejzaž, sunce i Trsat, markiranu Trsatsku gradinu i Svetište Majke Božje. Riječanim je to djelo vrlo bitno zbog njegove dokumentarne vrijednosti iskazane u plitkom reljefu, gotovo slikarskim načinom. Izveden je u bijelom mramoru, u finoj i mekanoj, višeslojnoj obradi prizora koji se daju vidjeti u nekoliko prostornih planova. Zbog toga mu se pripisuje velika umjetnička vrijednost. Ali ipak, nepregledna grupna kompozicija obitelji Gorup – oca i njegovo osmero djece, dostojanstvenih u njihovoj boli i prikazanih u jednoj trećini prirodne veličine, umanjuje ljepotu i oduzima kvalitetu vješto izvedenih portreta i gracioznosti anđela. Mauzolej Gorup zaštićeno je kulturno dobro od 19. veljače 2003. godine.

12 Motiv za nadgrobnni spomenik obitelji Smokvina na groblju Kozala *Zaspala Vestalinka* uzet je iz priče o Vestalinki, rimskoj djevici koja je čuvala vječnu vatru u hramu božice Veste. Kad ju je svladao san, ugasio se plamen u svjetiljci prenoseći simboliku ugasloga ljudskog života. Rendić je svoju skulpturu, koju je zvao i *San smrt*, izradio toliko realistično da se doimlje kao dio ili detalj neke predstave, a ne alegorijskog spomenika. To je možda i razlog da je ona bila toliko popularna i umnožavana čak šest puta (Balthassar Mimbelli, Orebić 1897; Tomo Cossovich, Trst 1907; Ivan Tomašić, Opatija 1909; Ante Vukasović, Drniš 1910; Matija Glava, Solin 1911; Josip Smokvina, Rijeka 1915.). Godine 1897. u Trstu je izradio gipsani model za prvi nadgrobnni spomenik za Balthasara Mimbellija iz Orebića. Pročulo se o njegovoj ljepoti: »*Najotmjeniji je svijet stao hrliti u njegov atelier te je pred ovim uvijek bilo mnogo kočija. Ta je navala trajala punih osam dana. Sve se je divilo genijalnom djelu, sve su novine bez iznimke obasule Rendića najvećim pohvalama.*« (Nova remek-djela Rendićeva, »Obzor«, Zagreb, 21. 7. 1897.) »*La figura è splendida e splendidamente intesa. La parte di nuda che si mostra fuori dai panni è divina, bella di greca classicità piena di sentimento.*« (»*Figura je prekrasna i prekrasno izvedena. Obnaženi dio koji je otkriven je božanstven, lijepa u klasičnoj grčkoj ljepoti puna osjećajnosti.*«). Nažalost, ta potpuno intimna scena, ne djeluje tako zbog neugodne visine na kojem je podignuta figura zaspale Vestalinke, izlivena u bronci, ali nam ipak zbog svoje pozicije daje onu odmjerenu, distancu koja je potrebna takvom tipu spomenika. Podignuta je na postolju od crvenog i crnog granita u primjeru spomenika Ivanu Tomašiću, a onom posljednjem Ivanu Smokvini na postamentu od crnoga norveškog sijenita, crvenoga švedskog granita i sibirskog labradora. Prikazana je kako spava oslonjena na ruku i na rub naslonjača, prekrivena mozaičnom draperijom. Kao protutežu figuri, Rendić je postavio veliki ugasli brončani svijećnjak. Skulptura odiše dojmom klonutosti i melankolije, ženske mekoće, što je bilo svojstveno skulpturama u razdoblju secesije.

13 MARTINIS, *U atelieru Ivana Rendića*, podlistak, »Novo doba«, Split, 25. 7. 1924.

14 Duguljasta, četvrtasta ploča, često bogato umjetnički obrađena slikarijama ili reljefima, redovito pomična, prekriva prednju stranu na kojoj počiva menza.

15 Ormarić u kojem se odlaže piksida ili ciborij s posvećenim hostijama.

16 Motivom polumjeseca u svom novom stilu, prihvaćanjem secesije Rendić je počeo obogaćivati svoj stilski repertoar. Nove elemente počeo je prvi put primjenjivati 1904. na gradnji mauzoleja Đure Ružića na Trsatu. Među novim elemenatima koje je izveo na grobnici Ružić je luk u obliku polumjeseca koji bi nas mogao podsjetiti na lukove koji su postavljeni iznad vratiju secesijskih stambenih zgrada poput onih na zgradi bivšeg hotela Royal na Korzu, arhitekta Emilija Ambrosinija.

17 Mozaičnu dekoraciju kod Rendića smo mogli uočiti i na nekim ranijim njegovim radovima na tom području kao što su manji nadgrobni spomenici. To su uglavnom bili spomenici arhitektonskog tipa u izgledu luka ili križa, ukrašeni neizostavnim zlatno-mozaičnim ukrasom kojim autor oponaša folklorne motive. Sličan takav luk, ispunjen mozaikom izveo je 1907. na nadgrobnom spomeniku obitelji Haramija, koji se nalazi iza visoko podignute biste djevojke u molitvi nazvanoj *Oče naš*. Pozadina luka je ukrašena novom secesijskom Rendićevom ornamentikom.

18 Dunav Rendić (Zagreb, 1880. – Split, 1944.), slikar, boem. Naslijedio je od oca likovni talent koji je sam ubrzo uništio zanemarujući svaku nauku i slikajući serijski, bez umjetničke svijesti. Lijenost i sklonost piću su ga upropastile. Umro je u Splitu 1944. u krajnjem siromaštvu.

19 Cijeli likovni prikaz asocira na djela bečkih slikara s kraja 19. stoljeća. Dunav Rendić je mogao upoznati njihovo stvaralaštvo i u Rijeci. Godine 1883. izvedene su stropne slikarije oko monumentalnog kazališnog lusteru u kazalištu, koje su izveli članovi bečke firme Udruženja umjetnika – Franz Matsch, Gustav Klimt i Ernst Klimt (*»La Bilancia«*, Fiume, 2t. marzo 1885.).

20 O sudjelovanju Velebita doznajemo iz pisma Uliksa Stangera kojeg je pisao svojoj rođakinji Vilmi Perc, (Arhiv za likovne umjetnosti, Prepis lista što ga je dr. Stanger Uliks, pisao svojoj rođakinji Vilmi Perc, Rijeka, 18. 12. 1950, Dokumentacija umjetnina, Gipsoteka D-408/3).

21 ANTON PUST, *Kćeri kršćanske ljubavi – sestre Milosrdnice na Voloskom 1884.-1945--1995*, Volosko, rujan 1995, 10–13.

22 1846–1850.

23 HR-DARi, JU-80, kut.154, V/1847.

24 HR-DARi (bilj.23).

25 Jernej Lega rođen je 16. 8. 1807. u mjestu Naklo u Sloveniji. Osnivač je sjemeništa za bogoslove Tršćansko-koparske biskupije, gdje je uveo poduku hrvatskog i slovenskog jezika za talijanske bogoslove. Zahtijevao je od svećenika u Istri da umjesto latinskih psalama i drugoga podučavaju djecu hrvatskom jeziku. Iako Slovenac po narodnosti, zalagao se jako za razvoj hrvatskog jezika na području Tršćansko-koparske biskupije. Umro je od moždane kapi 12. 2. 1875. godine. Sahranjen je u grobnici kapucina Montuzza u Trstu.

26 Glavni oltar sv. Ane, oltar sv. Križa, oltar Majke Božje od Zdravlja, oltar Srca Isusova, oltar sv. Ivana Krstitelja.

27 Pismo - ponuda kojom se jamči kvaliteta i izvođenje radova, Trst, 22. 7. 1854. godine između Pietro Palesea i inženjer-izvođač Lehner. HR-DARi (bilj. 23).

28 Troškovnik izrade oltara s uključenim svim radovima sastavljenim u Trstu 17.7.1854. godine, koji su potpisali Pietro Palese i

ing. Lehner. HR-DARi (bilj. 23).

29 Moscotto Giovanni (Vicenza, 1817 – Trst, 27. 10. 1885.), slikar i drvorezac. Živio je i radio od 1850. godine u Trstu, gdje je osnovao lokalnu školu crtanja. Njemu je na nauk 1865. godine došao Ivan Rendić, u vrijeme svog prvog boravka u Trstu, prije odlaska na Akademiju u Veneciju. Kod Moscotta je Ivan Rendić dobivao poduke iz crtanja i kiparenja od 1865. do jeseni 1866. godine, dok je boravio kod kapetana Florija. Uz preporuku dr. Gaje Bulata, prvog hrvatskog načelnika u Splitu i kapetana Goića, umjetnikova rođaka, Rendić je uspio pribaviti zaštitu i potporu znamenitog tršćanskog brodovlasnika Stanislava Florija, rodom iz Kotora. Kapetan Florio je bio Rendićev dobročinitelj koji je financijski pomogao Ivanu u daljnjem školovanju, na što mu je Rendić bio uvijek zahvalan, što je razvidno iz kasnijih pisama koje je pisao kapetanu ili njegovoj kćerci Olgi. Dana 1. 12. 1877. vjenčali su se Ivan Rendić i Olga Emilija Anna Florio (*Ivan Rendić – O 60. godišnjici umjetničkog djelovanja*, u: *»Svijet«*, Zagreb, godina III, 21. 7. 1928, 78, Arhiv za likovne umjetnosti, Zagreb. D-408).

30 Spis broj 543/5 u kojem crkvena administracija predlaže da državni ured preuzme troškove izrade anđela, a oni će osigurati transport. Zahtijevali su da to bude uz nadzor državnog ureda po primopredaji anđela kako bi se uvjerali da su stigli bez oštećenja. Nevoljko su pristalili na odluku o odabranom umjetniku koji će izraditi skulpture anđela za oltar, argumentirajući neslaganje povoljnijim pristiglim ponudama. HR-DARi, Spis br. 543/V, 16. 11. 1854, JU-80, kut.154.

31 TATJANA GRCE, *Gradnja nove župne crkve sv. Ane u Voloskom od 1846. do 1850. godine*, u: *»Časopis za povijest Zapadne Hrvatske«*, II i III, 2 i 3, Rijeka, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci, 2007–2008, 50.

32 JOSIP FRKOVIĆ, *Volosko podno ponosne Učke; Crkve i župe Riječko-senjske nadbiskupije* (preslika strojopisa), svezak II, Rijeka, Opatijski dekanat, Župa sv. Ane u Voloskom, rukopisna zbirka Knjižnice Teologije u Rijeci, 22.

33 Potkraj 1887. Ivan Rendić dovršio je postavljanje svoje skulpture u Rijeci, na mjesnom groblju Kozala, u grobnu kapelu obitelji Ploech (HR-DARi, 5-139/1884, JU-51, kut 87) koja je zajednički rad nekoliko velikih umjetnika koji su u tom razdoblju radili u Rijeci. Filiberto Bazarig (arhitekt i doktor filozofije, od 1875. radio kao municipalni inženjer-arhitekt u riječkom Tehničkom uredu te ostavio značajan trag u riječkom urbanizmu) projektirao je mauzolej, svod mauzoleja je ukraasio riječki slikar i dekorater Giovanni Fumi (slikar i restaurator koji je živio u Rijeci od 1886. i izveo niz dekoracija na i u brojnim zgradama u tom razdoblju). Kovanu ogradu kojom se mauzolej zatvara kako bi se doživio kao jedna cjelina, kao i onu unutrašnju izveo je Matteo Dumicich (cijenjeni riječki majstor u čijoj su radionici načinjene brojne umjetnički oblikovane kovane bravarije). Naručitelj mauzoleja je Annibale Ploech, doseljeni Austrijanac, čiju je usavršenu verziju torpeda riječkog izumitelja G. Lupissa oživotvorio Englez Robert Whitehead, čime se znatno obogatio. Rendić je za grobnicu zgotovio veliku mramornu skulpturu koja prikazuje anđela u sjedećem položaju, raširenih opuštenih krila, odjevenoga u dugu halju na čijim se koljenima nalazi usnuli goli dječak. Skulptura nosi ime *Spava (Novije radnje g. Rendića, »Naša sloga«*, Trst, 6. 5. 1886, 18). Anđeo je načinjen u gesti primicanja prsta prema usnama pozivajući nas na tišinu kako ne bismo omeli san dječaka. Vrijednost cijele kompozicije slabo je uočljiva zbog njezina visokog položaja pa se zbog toga ne mogu sagledati iznimno lijepi detalji poput glavice usnulog dječaka koji je zaspao na mekim naborima haljine anđela ili lica anđela toliko plemenitoga izgleda. Svojim raširenim krilima simbolizira mir i spokoj dječakova počinka.

- 34 Obitelj Minach potječe iz Poljana, nedaleko od Opatije. Živjeli su u Voloskom na Črnikovici u Vili Minach, u kojoj je posljednje dane svog života kao politički pobunjenik, zastupnik dualne monarhije, proveo grof Gyulla Andrassy. Navodno ga je carica Elisabeta tri puta neslužbeno posjetila u Villi Minach pa se time postavlja i vječno pitanje kakva je to veza bila. Obitelj Minach je posjedovala veliki škver na Preluci u kojem su sagrađeni mnogi brodovi. U škveru, pa tako i na napravljenim brodovima, mnogi su Vološčani, kao i stanovnici okolnih mjesta, pronašli svoje radno mjesto.
- 35 AD RECOLANDAM, MEMORIAM S.PARENTUM IOANNIS et MARIAE ANNAE MINACH HANS CUSTODIAM ERIGERE FECIT COM sa ADELHAIDES DEL MESTRI n.MINACH a Dni 1888. (prijevod na hrvatski: don Italo Scirra, Oristano, Sardinija).
- 36 Skulpture sv. Josipa i sv. Jerolima za župnu crkvu u Milni 1885, skulptura Andrije Kačića za spomenik u Makarskoj 1887. godine.
- 37 Dana 26. 7. 1977. stupio je na mjesto župnika župe sv. Ane do dan-danas.
- 38 Antonio Bellasich, rođen 1930. godine u Voloskom, obavljao je dužnost mežnara, crkvenjaka u crkvi sv. Ane, do svog umirovljenja. Svojim svjedočenjem potvrdio je navedene podatke.
- 39 Posuđeni izvadci iz doktorske disertacije u radu GORAN MORAVČEK, *Župe Riječke nadbiskupije*.
- 40 Ivan Baštijan rođen je (i njegov brat bliznac Matko) 5. 9. 1828. godine. Školovali su se, zaredili u svećenike i najveći dio svog života proveli u Trstu. Ivan se posvetio slikarstvu. Bio je talentirani samouk slikar čije oltarne slike krase brojne crkve u Istri i Primorju. Život i rad braće Baštijan bili su posvećeni prosvjeđivanju i osvješćavanju. (DANIELA JUGO-SUPERINA, *Spomen ploča braći Matku i Ivanu Baštijanu* u: »Glasnik Općine Viškovo«, 65, Viškovo, rujna 2009, 7).
- 41 DUŠKO KEČKEMET, *Ivan Rendić – život i djelo*, Supetar, 1969, 520.
- 42 Pregled signatura po fototeci Ivana Rendića, Arhiv za likovne umjetnosti, Zagreb.
- 43 Vološčanski plovnik Vinko Zamlić.
- 44 Iz Voloskoga, »Naša sloga«, 36, Trst, 5. rujna 1889.
- 45 Glavni oltar sv. Roka i sv. Sebastijana, oltar sv. Nikole i oltar sv. Josipa
- 46 Sv. Rok – zaštitnik oboljelih od kuge (14. st.) – koji je ostao suzaštitnik mjesta i nakon izgradnje velike župne crkve sv. Ane. U Voloskom, tom starom pomorskom i ribarskom mjestu, mještani su se obraćali tom svecu i kao zaštitniku pomoraca, a ne samo kao zaštitniku od kuge i drugih bolesti.
- 47 Giovanni Dupree (Siena, 1. 3. 1817–10. 1. 1882.) talijanski skulptor, čiji je najveći uspjeh da je skulpturi dao životnost kroz originalnu interpretaciju forme u vrijeme kada je talijanska skulptura nazadovala pokušavajući imitirati stil Antonija Canove.
- 48 Dr. Andrija Stanger.
- 49 Prepis lista (bilj.20) .
- 50 Carl Siedel (1858–1936.) arhitekt, rođen u Šumperku u Češkoj, ciriški i bečki đak arhitekture. U Voloskom, Opatiji i Lovranu sagradio je brojne vile u eklekticističkom stilu. Proboravivši dobar dio svog života na opatijskoj rivijeri, Seidl je umro u Beču 1936. godine.
- 51 Prepis lista (bilj.20).
- 52 Prepis lista (bilj.20)
- 53 Poprsje se danas čuva u zagrebačkoj Gliptoteci.
- 54 DUŠKO KEČKEMET (bilj.42), 518.
- 55 DAINA GLAVOČIĆ, *Grobna arhitektura i skulptura Ivana Rendića*, u: »Dometi«, 7, Rijeka, 12/1995, 164.
- 56 Ante Tresić Pavičić (10. 7. 1867. Vrbanja/Hvar – 27. 10. 1949, Split), književnik, političar i diplomat.
- 57 Što mu se kasnije pripisivao kao »jugoslavenski stil« buduću da je bio veliki patriot i prilikom stvaranja »novog stila« koristio se sakupljenom etnografskom građom s teritorija koji će raspadom Austro-Ugarske ući u sastav Kraljevine Jugoslavije. Inače, kao dokaz svoje pripadnosti i jugoslavenstva, svu svoju djecu nazvao je po zemljopisnim toponimima: Dunav, Velebit, Sava i Drina.
- 58 *Novi stil*, »Novi list«, Rijeka, 28. 10. 1904.
- 59 Početkom 20. stoljeća brojni su narodi srednje, istočne i jugoistočne Europe doživjeli narodni preporod. Razvila se njihova nacionalna svijest, a s njome i želja za uspostavljanjem vlastitih nacionalnih država. Neki su narodi prihvatili ideju o jedinstvu, kako se tada smatralo, sa sebi bliskim narodima poput Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS). Država Slovenaca, Hrvata i Srba stvorena je na području koje su u Austro-Ugarskoj naseljavali Južni Slaveni te je ušla u državnu zajednicu s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom. Tako je stvorena država Južnih Slavena pod vlašću srpske dinastije Karađorđevića 1. 12. 1918.godine.
- 60 »Jugoslavenski stil« koji je Ivan Rendić njegovao u oblikovanju nakon 1900. bio je vrlo dobro poznat Ivanu Meštroviću. Meštrović će iskoristiti njegova saznanja, njegov način rada u kojem je naučio kako spojiti narodnu umjetnost, etnografske vrijednosti i secesiju, stvarajući svoj vlastiti arhaiski stil. Rendić je zbog svojih uvjerenja, zbog svog »stila«, u početku bio vrlo lijepo prihvaćen od strane naručilaca, a kasnije je izbjegavan, zbog toga što se nije osvrtao na nove umjetničke tendencije već je ostao vjeran sebi.
- 61 Ivan Meštrović je 1939. napisao: *Zar može i smije netko podcjenjivati napore jednog Ivana Rendića, koji je stekao velike zasluge za stvaranje naše kiparske umjetnosti? Naša je kiparska umjetnost nakon Rendića znatno pokročila naprijed, ali je Rendić ipak obavio pionirski posao i potakao žedju za kiparstvom (...)* (DUŠKO KEČKEMET, predgovor kataloga Galerije Ivan Rendić, Narodna knjižnica, Supetar, 2009.).

Summary

Branko Metzger Šober
Ivan Rendić in Volosko

Volosko, a small fishermen's village, situated above a little port called Mandrač experienced great changes at the beginning of the 20th century. A new road connecting Rijeka and Opatija, going through Volosko, had been built. The Austrian Southern Railway was investing in construction of hotels which stipulated development of tourism. Tourist facilities were built and money was invested in Volosko real-estates. The number of inhabitants grew so the existing church of St. Roch became too small for newcomers and residents of Volosko. With the money donated by the parishioners, new parish church of St. Ana was built from 1846 to 1850 in Neo-baroque Historicistic style. The church interior was being decorated long after the consecration in 1850. Previous main altar by Pietro Palesi was modified in 1888. The project was financed by a member of Minach family. It seems that Ivan Rendić made the changes by inserting the sculptures of saints and relocating tabernacle with sculptures of angels made by Giovanni Moschetto to a higher place. At the same time Rendić was working on a project for the main altar of church of St. Roch which was being restored from 1883 to 1888. He decided to place a sculpture of St. Roch in a historicistic featured niche on the outside wall of the church.

In 1884 a community of Sisters of Charity of St. Vincent de Paul from Graz was established in Volosko. Baroness Irene von Reyer invited them to Volosko. The Sisters were supposed to run the Girls private school founded by the baroness. Her husband baron Franz Reyer built the school, which became the home for the Sisters, next to the parish church. Thus, the Sisters became a part of Volosko's everyday life, helping the residents through charity work. At the beginning of the 20th century the Congregation decided that the Sisters are to leave Volosko. Vinko Zamlić, who used to be parish priest at the time, saw the significance of the Sisters and vowed to build them a chapel of the Sacred Heart inside the existing church of St. Ana. Ivan Rendić, already renowned artist, had been entrusted with the building of the chapel. His chapel is the best »new style« influenced work among the all church works.

The altar of the Sacred Heart has been renounced of all unnecessary liturgical elements and placed inside the space painted by Dunav and Velebit Rendić probably according to their father's sketches. The chapel itself is one of the true examples of Art Nouveau and it is the real gem of the universal artwork. In his free time, while he wasn't working on the chapel, Ivan Rendić spent his days with his friend Andrija Stanger. Andrija Stanger was the first Croatian mayor of Opatija responsible for the development of Volosko. He wanted to leave another artwork by a gifted artist and a friend in his legacy. Stanger's particularly realistic bust, made by Ivan Rendić, was supposed to be set in the Municipality Council hall in the Volosko Municipality building designed by the architect Carl Siedl and funded by Stanger himself.

Today his work in Volosko, together with the chapel of the Sacred Heart as the most important one, has been forgotten. The chapel exposed to human negligence and time that already took its toll has been left in silence in the church of St. Ana interior.